

Kapitel II-8

Opsamling af det, du nu ved om navneordene

➤ Dette kapitel indeholder nogle nye gloser og tilhæng, men forsøger iøvrigt især at få trukket nogle generelle linier i de spredte stumper af viden, du nu har om navneordene.

Gloser

<i>aappaatigut</i>	på den anden side
<i>atorfissaqartip-</i>	at behøve ham
<i>eqqarsartariaaseq</i> (<i>iqqarsartariaa(t)siq</i>)	en tankegang/ en måde at tænke på
<i>erneq/ ernerup</i>	en søn
<i>ersi-</i>	at være bange
<i>ilami</i>	forresten/ faktisk
<i>ilimagi-</i> (<i>ilimagø</i>)	at forvente det
<i>innaallagissiorfik/ innaallagissiorfiup</i>	et elværk
<i>isi</i> (<i>isø</i>)	et øje
<i>nakkar-</i>	at falde ned
<i>niller-</i>	at være kold
<i>nuannari-</i> (<i>nuannarø</i>)	at være glad for ham
<i>nukik/ nukingup</i>	en kraft/ styrke
<i>nukik/ nukiup</i>	en kraft/ styrke
<i>oqaluttuaq</i>	en fortælling
<i>pavani</i>	derinde/ deroppe østpå
<i>qaartartoq</i>	en bombe
<i>qimarnguik/ qimarnguiup</i>	et tilflugtssted/ et krisecenter
<i>qiteq</i>	en midte/ en central
<i>qularnar-</i>	at være tvivlsomt
<i>sana-</i>	at bygge den
<i>sapinngisamik</i>	efter bedste evne/ så godt som muligt
<i>sermersuaq</i>	indlandsisen
<i>sorsunneq/ sorsunnerup</i>	en krig
<i>timmisartoq</i>	en flyvemaskine
<i>tunuliaqut</i> (<i>tunuliaqutø</i>)	en baggrund
<i>usi-</i>	at have noget med/ at fragte

Tilhæng

INSTRUMENTALIS-IR	verbaliserer <i>nik</i> -formerne: "at foretage sig noget med N"
N-KU	en gammel/ forhenværende N
Vb+(L)LUINNAR	at Vb helt og holdent
Vb-Qø	at Vb stærkt
N-RUJUK	en stor N
N-RUJUK=SUAQ	en meget stor N
Vb+TARIAQAR	nødvendigvis Vb
Vb+TUQ=RUJUK=SUAQ=U	at Vb meget stærkt
Vb+TUQ=RUJUK=RUJUK=SUAQ=U	- at Vb meget, meget stærkt

Endelser

N{-attut} navneord i aequalis ental, der ejes af flertal: "som deres ene N"

N{±minik}	navneord i instrumentalis ental, der ejes af 4.ental: "med sin N"
N{-minik}	navneord i instrumentalis flertal, der ejes af 4.ental: "med sine N"
Vb{+varput}	verbum i indikativ 1.flertal-3.ental: "vi - ham"
Vb{+vatit}	verbum i indikativ 2.ental-3.flertal: "du - dem"

Lytte/ forstå/ gentage stykke II-8

Immikkoortumi kingullermi tusarparput Per 1970-imi Pituffimmut suliaartortoq. Mas-sakkut Pituffimmiinneranut tunuliaqutaasut ilaat sapinngisamik nassuiassavakka. O-qaluttuassakka eqqumiilaarput aappaatigulli soqutiginaqalutik. Immaqa nuannarissavattit. Piareerpit?

1950-ikkunni 60-ikkunnilu ukiut "sorsunnersuup nillertup" ukiuinik taasarpavut. Tamanna soorunami nalunngilat. Mannali immaqa naluat: Pituffimmi Pituffiullu eqqaani sorsunnersuaq nillertuinnaannigilaq. Nillertorujorujorujussuuvoq.

Pituffik radareqarfiuvoq. Amerikarmiut DEW-line-systemiat (tassa Distant Early Warning) Pituffimmi radarerujussuit ilagivaat. Ilami Pituffik qitiusut ilaattut taasinnaavarput. Immaqa tusarsimavat taamani atomip nukinganik qaartartoqarfusoq. Perip nammineq isiminik qaartartut taakku inikui takuai. Qularnanngitsumillu eqqaamavat timmisartumik B-52-imik atomip nukinganik qaartartumik usisumik 1968-imi Pituffiup eqqannguani nakkartoqartoq.

Taareerpara Pituffik radareqarfusoq amerikarmiunut pingaarluinnartoq. Tamanna pissutigalugu amerikarmiut Pituffiup russinit qaartartumeerneqarnissaa ilimagisariaqarpaat - sakkutuut eqqarsartariaasiat malillugu. Ersinerlu tamanna pissutigalugu qimarnuik atorfissaqartippaat. Qimarnguik taanna Camp Century-mik taallugu sana-vaat. Camp Century pavanerujussuarmi sersmersuarmi illoqarfivoq atomip nukinganik innaallagissiorfilik.

Kasus

Begrebet kasus kan godt være lidt vanskeligt at forholde sig til, fordi vi ikke har ret meget kasus tilbage på dansk. Kasus betyder ingenting, men er blot mærker, vi sætter på navneordene for at fortælle, hvad det præcist er, de laver i sammenhængen. Når jeg udtaler den danske sætning 'Jeg er træt' betyder 'jeg' undertegnede, og når jeg udtaler sætningen 'I kender mig' betyder 'mig' undertegnede. 'jeg' er altså præcis samme person som 'mig', men alligevel har vi ingen valg. I første sætning skal forment 'jeg' anvendes, fordi undertegnede er grundledet, og i anden sætning skal forment 'mig' anvendes, fordi undertegnede nu er genstandsledet.

Sådan er det også på grønlandsk. Kasus bruges til at holde styr på, hvad hvilke ord laver i sammenhængen.

Der er to overordnede kasus på grønlandsk. De hedder hhv. absolut og relativ.

Absolut (forkortet Abs) har ingen særlige endelser. Abs bruges når

1. navneordet er grundled for et intransitivt verbum som i *Tika ilinniarpoq* ('Tika studerer'), *Sakkutuut angutaapput* ('Soldaterne er mænd') og *Illoqarfissuaq Nuummik ateqarpoq* ('Den store by hedder Nuuk')
2. navneordet er genstandsled som i Uanga *Tika* ilinniartittarpara ('Jeg underviser Tika'), Qaanaarmiut *sakkutuut* ilagivallaannigilaat ('Folk fra Qaanaaq har ikke nogen omgang med soldaterne') og *Illoqarfissuaq* soqutiginngilaat ('De brød sig ikke om den store by').
3. navneordet står som absolut tidsudtryk som i *Aasaq* Danmarkimiippugut ('Vi var i Danmark i sommers').

Relativ (forkortet Rel) har endelsen {-p} efter p-ordene og endelsen {±up} efter de ord, der følger up-bøjningen. For ord i flertaltsform er det sådan, at Abs og Rel er identiske. Rel bruges når

1. navneordet er grundled for et transitivt verbum som i Tikap ilinniartippaanga ('Tika underviser mig') og Sakkutuut Qaanaarmiut ilagisarpaat ('Soldaterne er sammen med folk fra Qaanaaq').
2. navneordet er possessor ('ejer') som i Tikap ilinniartitai ('Tikas elever') og Sakku-tuut najugaat ('Soldaternes kvarter').

De 6 kasus, som modsvarer af danske forholdsordled

Lokalis (forkortet Lok) betyder 'i/på N'. Endelsen er {±mi} efter ubøjede ord som Nuummi ('i Nuuk') og illum ('i et hus') og {±ni} efter bøjede ord som Sisimiuni ('i Sisimiut') og illutsinni ('i vores hus').

Terminalis (forkortet Trm) betyder 'til N'. Endelsen er {±mut} efter ubøjede ord som Nuummut ('til Nuuk') og illumut ('til et hus') og {±nut} efter bøjede ord som Sisimiunut ('til Sisimiut') og illutsinnut ('til vores hus').

Ablativ (forkortet Abl) betyder 'fra N'. Endelsen er {±mit} efter ubøjede ord som Nuummit ('fra Nuuk') og illumit ('fra et hus') og {±nit} efter bøjede ord som Sisimiunit ('fra Sisimiut') og illutsinnit ('fra vores hus').

Instrumentalis (forkortet Ins) betyder 'med N' eller 'N er genstandsled i ubestemt form' eller 'N lægger sig til det N, der er indbygget i verbet, der står bagefter'. Endelsen er {±mik} efter ubøjede ord som Nuummik ('Nuuk' i sætninger som 'Byen hedder Nuuk') og illumit ('med et hus') og {±nik} efter bøjede ord som Sisimiunik (se eksemplet med Nuuk) og illutsinnik ('med vores hus').

Vialis (forkortet Via) betyder 'gennem N'. Endelsen er {-kkut} efter ubøjede ord som Nuukkut ('gennem Nuuk') og illukkut ('gennem et hus') og {(ti)gut} efter bøjede ord som Sisimiutigut ('via Sisimiut') og illutsigut ('gennem vores hus').

Aequalis (forkortet Aeq) betyder 'som N'. Endelsen er {±tut} efter både ubøjede ord og bøjede ord som Nuuttut ('som Nuuk'), illutut ('som et hus'), Sisimiutut ('som Sisimiut') og illutsitut ('som vores hus').

Possessor - possessum

Vi introducerede possessor - possessum konstruktioner i kapitel 4 og vi gik lidt videre med dem i forbindelse med rum og retning i kapitel 5. Her prøver vi at trække et par overordnede linier.

Grønlandsk har ingen possessivpronominer (ord som 'min', 'hans', 'jeres' etc.) som dansk, engelsk og mange andre sprog. Til gengæld har grønlandsk en stribe endelser, der gør ca. det samme som possessivpronominerne gør på dansk.

Før vi kaster os ud i de enkelte endelser, er der et forhold, du skal holde dig klart: Som det er beskrevet lige her ovenfor står grønlandske navneord altid i en af de 8 kasus, vi har.

- Tika er Tika, når hun er grundled for et intransitivt verbum eller genstandsled som i Tika ilinniarpoq og Uanga Tika ilinniartittarpara.
- Tika er Tikap, når hun er grundled for et transitivt verbum eller står som ejeren som i Tikap ilinniartittarpaanga og Tikap ikinngutaa ('Tikas ven').

I lektion 1 lærte vi ordet nuliara (nuliaq+ga ⇒ nuliara). Endelsen {+ga} fortæller os, at der er tale om en nuliaq i ental og at hun er 'min'. Faktisk ligger der yderligere en information i endelsen, nemlig at nuliara står i absolut kasus. Alle navneord står jo altid i en eller anden kasus også selvom de har en personendelse.

- 'Min kone' er nuliara, når hun er grundled for et intransitivt verbum eller genstandsled som i nuliara ilinniarpoq og Uanga nuliara ilinniartittarpara.

Men hun skal selvfølgelig i den relevante kasus, når hun står som andet end i de nævnte to stillinger. Fx er 'min kone'

- *nuliama*, når hun er grundled for et transitivt verbum eller står som ejeren som i *nuliama ilinniartittarpaanga* og *nuliama ikinngutaa* ('min kones ven').

Og selvfølgelig kan 'min kone' også optræde i ethvert af de 6 andre kasus i udtryk som 'hos min kone', 'som min kone', 'med min kone' etc.

Her er hele systemet i overblik. Alle de endelser, du foreløbig har lært, er lagt ind i systemet.

Som du kan se er der tale om hele 144 kombinationer af person, kasus og tal. Det er unægteligt mange, men de er faktisk ganske lette at indlære, fordi der gemmer sig et relativt klart system og mange sammenfald blandt endelserne.

Systematikken er udførligt beskrevet i grammatikken, så den skal ikke gentages her. Foreløbig skal du bare kunne de enkelte endelser, du hidtil har lært, og have så meget overblik over begreberne, at du ikke bliver væk.

Ental	Abs	Rel	Lok	Ins	Trm	Abl	Via	Aeq
u. pers.	Ø	p	mi	mik	mut	mit	kkut	tut
min	ga	ma	nni					
din								
hans	a	ata	ani					
sin	ni			minik				
vor								
Jer								
deres	at	ata	anni		annut			attut
deres								

Flertal	Abs	Rel	Lok	Ins	Trm	Abl	Via	Aeq
u. pers.	t/it	t/it	ni	nik	nut	nit	tigut	tut
min	kka	ma						
din								
hans	i							
sin				minik				
vor								
Jer								
deres	it							
deres								

Tilhænet Vb-qø med et par specialiteter

Vb-qø betyder 'Vb stærkt/ meget'. Tilhænet er lidt vanskeligt at få hold på i begyndelsen, men vi kommer ikke uden om det, fordi det bruges vældigt hyppigt. Og ret beset er det ikke så vanskeligt endda, hvis man kan sine æ- regler. Så er det nemlig indlysende, at det fx hedder *ilinniaqigama* ('fordi jeg har studeret meget') og *ilinniaqi-sunga* ('at jeg har studeret meget') af hhv. /ilinniar-qø+gama/ og /ilinniar-qø+Tuŋa/.

Det er straks lidt vanskeligere at forstå hvorfor /ilinniar-qø+vuŋa/ bliver til *ilinniaqaa-nga*. Forklaringen er et specielt fænomen, der undertiden sletter v-et i fremsætte- og

spørgemåde efter *ə*. Derfor bliver /ilinniaqəvuŋa/ til /ilinniaqəuŋa/ og efterlader altså *ə* før en vokal. I den stilling bliver *ə* som bekendt til *a* og 'jeg studerede meget' altså til *ilinniaqaanga*.

Jf. gennemgangen i kapitel 6 får vi så også lidt problemer i ledsagemåde, hvor den to-leddede regel, der siger at *ə* bliver til *a* før ledsagemådens {+(l)lu}-endelse, så vi får *ilinniaqalunga* i stedet for **ilinniaqillunga*, som man umiddelbart skulle have forventet.

Lidt mere om pegebiordene

Husker du ordet *uani* ('her') fra kapitel 7? I dag møder du et andet pegebiord, nemlig *pavanerujussuarmi* ('langt, langt derinde'). De to ord er opbygget på samme måde. Først har vi en sproglig rod fulgt af en endelse, der angiver et rumlige forhold eller en retning.

I *uani* er roden **uv*, som har betydningsindholdet 'stedet her', i *pavani* (-*rujussuarmi* er bare en forstærkning. Det vender vi tilbage til.) er roden **pav*, som har betydningsindholdet 'stedet østen for/ højere oppe'.

Der findes ialt en halv snes af sådanne pegerødder, hver med sin egen helt specifikke geografiske afgrænsning. Som eksempler kan vi tage **sam*, som er 'stedet vesten for' og **qam*, som er 'stedet ude af syne' (fx 'inde', når man selv er ude, eller 'ude', når man selv er inde, eller 'stedet bag en væg' el.lign..

Disse stammer kan tage 4 forskellige endelser. Vi har foreløbig set {*ani*} som betyder 'i/ på stedet' som i /uv+*ani*/ *uani* 'her' og /pav+*ani*/ *pavani* 'der i øst'. Tilsvarende vil /sam+*ani*/ *samani* betyde 'der i vest' (fx om en hval/ en båd ude i havet) og /qam+*ani*/ *qamani* vil bruges i sætninger som 'derinde i kantinen (taleren er ikke selv inde i kantinen)' eller 'derude på gårdspladsen (taleren er inde i huset)' og 'derinde i huset (taleren står uden for huset)'.

De tre endelser, vi endnu ikke er stødt på, er {*aŋŋa*}, som betyder 'fra stedet', {*uŋa*} som betyder 'til stedet' og {*uuna*}, som betyder 'gennem stedet'.

Med disse endelser kan vi nu generere ord som

pavani, *pavannga*, *pavunga* og *pavuuna* ('derinde', 'derindefra', 'derind' og 'igennem det derinde')

samani, *samannga*, *samunga* og *samuuna* ('derude', 'derudefra', 'derud' og 'igennem det derude')

qamani, *qamannga*, *qamunga* og *qamuuna* ('derinde', 'derindefra', 'derind' og 'igennem det derinde', når taleren er ude)

uani, *uannga*, *uunga* og *ugguuna*¹ ('her', 'herfra', 'hertil' og 'her igennem').

N-RUJUK=SUAQ og Vb+TUQ=RUJUK=SUAQ=U

I dagens gloseliste optræder tilhænet N-RUJUK ialt 5 gange. Dette er strengt taget overflødigt, men fordi tilhænet er så hyppigt forekommende, som det er, fordi det er så finurligt som det er og fordi dets brug i verbal sammenhæng og dets brug i nominal sammenhæng kan være lidt vanskelige at forene, bliver begge anvendelser gennemgået her.

Grundlæggende betyder det "et stort el lign. N" og sammen med SUAQ i formen N-RUJUK=SUAQ et endnu større N. N kan gøres endnu voldsommere ved at gentage RUJUK-delen ad libitum.

Det nominale grundtema komplicerer dog brugen, når det bruges til at udtrykke "Vb

¹ Der forekommer nogle enkelte uregelmæssige former blandt pegebiordene. Fx bliver /uv+*uŋa*/ til *uunga* og /uv+*uuna*/ til *ugguuna*.

voldsomt meget". RUJUK, RUJUK=SUAQ og RUJUK=RUJUK=SUAQ etc. kan nemlig kun sættes til navneord. Derfor må verbet først laves om til et navneord. Det gør man med tilhænet Vb+TUQ som *imer-* ('at drikke') og *imertoq* ('den, som drikker'). Nu er betingelsen opfyldt, og vi kan sætte tilhænet på og danne ordet *imertorujussuaq* ('en, der drikker vældigt meget').

Men hvad så, hvis vi skal udtrykke ord som 'Jeg drikker som et hul i jorden', som jo er et verbum. Tricket er så igen at ændre ordklassen og lave navneordet *imertorujussuaq* om til et verbum ved hjælp af N-U. Nu kan vi endelig danne sætningen 'Jeg drikker som et hul i jorden'. $imer+TUQ-RUJUK=SUAQ^2-U+vu\eta \Rightarrow imertorujussuuvunga$.

Vb+TUQ-QAR er en måde at lave modsvarigheden af ubesemte danske 'der er'-sætninger

Bestemthed er som bekendt ikke en grammatisk kategori på grønlandsk så for at udtrykke noget ubestemt som 'fly' i sætningen 'der var et fly, der styrtede ned' i dagens tekst, anvendes strukturen Vb+TUQ-QAR. $nakkar+TUQ-QAR+vuq \Rightarrow nakkartoqarpoq$. Strukturen bliver gennemgået i øvelserne efter dette kapitel.

En specialitet

Tilhænet Vb+TUQ er ganske ukompliceret. Det følger T-reglerne pænt og ordentligt. Det er dem der siger, at $T \Rightarrow s$, når der står en vokal før T, og at $T \Rightarrow t$, når der står en konsonant før T.

I øvelse 9-3 støder du på en tilsyneladende undtagelse fra T-reglerne. Det er i ordet *eqqumiip*+TUQ, der hedder *eqqumiitsoq*. Men du vil hurtigt opdage, at ingen vil rynke på næsen, når du kommer til at producere den forventede form *eqqumiittoq*.

Det skyldes, at T-reglerne helt bestemt gælder, så den "forkerte" form, vi lige så ovenfor, er god nok og da også meget ofte høres som så.

Men især hos lidt ældre sprogbrugere findes et lag af forskellige specialiteter, der kommer oven på de grundlæggende regler som fx T-reglerne.

Fx den regel, vi så i kapitel 6, som kræver at /t/ bliver til /s/ når der står et /i/ (men ikke et /ə/) foran /t/. Turen fra {aallar+GUSUP+NIR+Tuᅇa} til *aallarusunnersunga* må altså gøres i to omgange:

T-reglen: {aallar+GUSUP+NIR+Tuᅇa} bliver til /aallarusunnirtuᅇa/. Dette sker hos alle sprogbrugere uden undtagelse. Resultatet er *aallarusunnertunga*.

Assibileringsreglen: /aallarusunnirtuᅇa/ bliver til /aallarusunnirsuᅇa/. Dette sker hos visse sprogbrugere. Resultatet er *aallarusunnersunga*.

Der sker noget næsten tilsvarende ved *eqqumiitsoq*. Der er en række ord, der indeholder det samme nægtende element som findes i tilhænet Vb-NNGIT. Det noteres Vb-IT. Dette tilhæng har den særhed, at det instisterer på at en følgende t-lyd skal udtales med en lille s-afslutning. Men igen er der tale om et træk ved det grønlandske sprog, som ikke alle grønlændere har. Så igen må ordet forstås i to tempi:

T-reglen: /iqqumiip+Tuq/ bliver til /iqqumiittuq/. Dette sker hos alle sprogbrugere uden undtagelse. Resultatet er *eqqumiittoq*.

Kravet om s-lyd efter -IT: /iqqumiittuq/ bliver til /iqqumiitsuq/. Dette sker hos visse sprogbrugere. Resultatet er *eqqumiitsoq*.

En anden specialitet

Du har sikkert undret dig over, hvorfor *nukik* står i dagens gloser to gange og med to forskellige bøjningsmønstre. Det er ikke en fejl!

Sagen er, at du fremover ind imellem vil løbe ind i en del dobbeltformer, der som *nukik* principielt har samme forklaring, nemlig at bestemte gamle former har overlevet med bestemte endelser eller i bestemte betydninger, men iøvrigt har overladt alle andre former og betydninger

2 *aq* i tilhængene N-NNGUAQ, N+SUAQ og Vb+GALUAQ forsvinder før andre tilhæng og endelser, der begynder med en vokal

til en mere moderne måde at bøje og/ eller forstå en bestemt stamme.

up-stammer på /k/ som *nukik* blev oprindelig bøjet med {+up} og {+it} på samme måde som du kender det i moderne grønlandsk i ord som *erneq*, der hedder *ernerup*, *ernerit* og *enera* i hhv. relativ, flertal og med endelsen for 'hans N'. Tilsvarende hed *nukik* dengang *nukingup*, *nukingit* og *nukinga*.

Eferhånden er der færre og færre navneord, der bøjes med {+up} osv. Langt de fleste bøjes med minus-varianterne, så det nu hedder *nukiup* og *nukiit*, men med personendelser overlever de gamle former ind imellem - og nok kun blandt voksne.

Det er det som er forklaringen på formen *atomip nukinga*, som altså kommer af en stamme på {+up}, medens de fleste andre former af *nukik* skal forstås ud fra en stamme på {-up}.

Allerede i næste kapitel ser vi iøvrigt endnu et eksempel på en tilsvarende problemstilling, nemlig at to identiske spatiale stammer *nalik* og *nalə*, som begge betyder 'dens modsvarighed i tid, rum, værdi etc.' med tiden er blevet specialiserede således at de to stammer har overtaget hver sin del af betydningen. Ved *nalik* og *nalə* har den gamle *nalik* specialiseret sig til at betyde modsvarighed i økonomiske begreber (betydninger som 'beløb' og 'værdi') medens det mere moderne *nalə* klarer de andre betydninger som 'på Ns tid' eller 'på (geografisk) højde med N'.

Du får også her et eksempel på at gamle og nye former kan leve parallelt og bruges til at holde forskelligt indhold af samme grundliggende betydning ude fra hinanden:

soraar- betyder 'holde op'. Det hed oprindeligt /surair/ med /i/ i stammen, så den regel, vi så i kapitel 6, nemlig $t \Rightarrow s / i(C)$ ___ var engang aktiv, men det har de fleste efterhånden glemt, så hvis vi skal sige, at 'vi fik ham til at holde op' hedder det {suraar+TIP+varput} *soraartipparput*.

Men samtidig lever den gamle form, hvor /t/ er blevet til /s/ i bedste velgående blot med den specifikke betydning 'at fyre nogen'. Så *soraarsipparput* betyder i moderne sprog helt enkelt 'vi fyrede ham'.